

спілки⁴⁶. Патріархом слов'янського відродження П. Шафариком⁴⁷ укладені практичні посібники, зокрема з каталогізації видань, запозичуючи досвід Мюнхенської бібліотеки, Імператорської та королівської бібліотек у Відні, з урахуванням помічених недоліків у її роботі, а також бібліотеки в Парижі.

На сторінках видань товариств подавалися теоретичні виклади з основ бібліотекознавства. Яскравим прикладом такої публікації є стаття В. Левицького «Як «читати» ділові бібліотечні книжки», де автор зазначає, що «вся діяльність бібліотеки мусить як у дзеркалі відбиватися у ділових паперах»⁴⁸, і подає основні засади ведення облікової документації бібліотеки. У документах повинна фіксуватися кожна подія у житті бібліотеки, кожен важливий вчинок бібліотекаря, бо відомості «пропадуть без сліду», забудеться і про досягнення бібліотеки, – бібліотекар не матиме чим звітувати. Бібліотекарям пояснюється, для чого існує інвентарна книга, детально розповідається як її заповнювати, переконливо доводиться, що записи свідчать про розвиток або занепад бібліотеки, вказують, з яких джерел надходить книга.

Отже, цілком упевнено можна сказати, що за відсутності навчальних закладів, які б готували фахівців для бібліотек, ініціативу у цій галузі перебрали громадські спілки, що формували мережі своїх книгозбірень. Їх керівники організували навчання бібліотекарів на достатньо високому рівні та здійснювали диференціацію навчальних курсів. Це сприяло активному розвитку бібліотечної справи у Галичині та залученню до читання широких верств населення.

⁴⁶ Кузеля З. Ціль і значіння студентських (кружкових) бібліотек / З. Кузеля. – Львів, 1910. – 9 с.

⁴⁷ Черв'якова О. В. Взаємодія слов'янських будителів у справі формування національних бібліотек / О. В. Черв'якова // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. – Вип. 11: Міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С. В. Віднянський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – С. 36.

⁴⁸ Левицький В. Як «читати» ділові бібліотечні книжки / В. Левицький // Життя і знання. – 1934. – Р. VII. – Ч. 4 (79). – С. 113. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 16).

УДК 930.253(054)

Станіслав Малюк,

бібліотекар I категорії,
аспірант НБУВ

ДЖЕРЕЛА ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНДІВ ГАЗЕТНОГО ВІДДІЛУ НБУВ

Статтю присвячено актуальній, але мало вивченій проблемі джерел дослідження фондів газетного відділу НБУВ. Подано огляд друкованих каталогів відділу газетних фондів, класифіковано джерела дослідження фондів відділу.

Ключові слова: відділ газетних фондів (ВГФ) НБУВ, газетні фонди, друковані каталоги.

Фонди газетного відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – найповніше в країні зібрання газет з кінця XVIII ст. до сучасності.

Джерела дослідження фондів відділу можна поділити на три групи:

1. *Офіційні документи* органів державної влади УНР (Центральної Ради), Гетьманату та органів влади УСРР–УРСР щодо створення фонду Національної бібліотеки Української держави, надання бібліотекам обов'язкового примірника документів тощо.

2. *Рукописні (неопубліковані) джерела*, основний масив яких зберігається в архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фонди якого організаційно входять до складу Інституту рукопису, зокрема: «Обращение Временного комитета по созданию Всенародной (Национальной) библиотеки Украины и переписка по вопросам основания библиотеки, ее комплектования» [1], «Список газет, выписанных библиотекой в 1918 году» [2], «Устав Национальной библиотеки Украинской державы в г. Киеве» [3], «Протоколы заседаний Совета библиотекарей» [4], «Отчет о работе Библиотеки за 1918 год» [5], «Переписка Временного комитета по основанию библиотеки по вопросам комплектования библиотеки» [6], «Переписка Временного комитета по основанию библиотеки с частными лицами о приобретении частных коллекций» [7], «Описание систематического, алфавитного и хронологического каталогов украинских периодических столичных и провинциальных изданий за 1809–1900 гг.» [8]; щоденники бібліотеки, де

фіксувався прийом книг, журналів, іншої друкованої продукції, зокрема й газет за декілька років [9], звіти відділів бібліотеки за кожні півроку й рік [10], звіти по всій бібліотеці, доповіді та доповідні записки директорів бібліотеки, розпорядження по бібліотеці тощо. Безпосередньо газетного відділу стосуються такі справи: «План хранилища газетного отдела. Переписка с Государственной книжной палатой, Украинским Центральным архивом революции, библиотекой имени Ленина и др. по вопросам комплектования и организации работы газетного отдела. 14.02.1932 – 22.12.1932 г.» [11], «Переписка с библиотекой Маркса-Энгельса-Ленина, Украинским Центральным архивом революции... по вопросам комплектования фонда, организации работы газетного отдела» [12], «Переписка с Президиумом ВУАН, библиотекой института Маркса-Энгельса-Ленина, редакциями газет, музеями и др. по вопросам комплектования и организации работы Газетного отдела» [13], «Докладные записки директору библиотеки о пожаре в газетном отделе, происшедшем 25.11.1933 г.» [14], «Инструкция о пользовании фондом и имуществом газетного отдела» [15].

3. *Друковані каталоги* також є цінними джерелами дослідження фондів ВГФ: «Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні» [16], «Газети Радянської України 1917–1920 рр.» [17], «Газети Радянської України 1921–1925 рр.» [18], «Газети Радянської України 1926–1929 рр.» [19], «Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [20], «Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [21].

Розглянемо докладніше саме друковані каталоги відділу газетних фондів, адже аналізувалися вони мало. Так, про їх видання є лише згадка в «Історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» Л. А. Дубровіної та О. С. Онищенко [22].

Мета статті – проаналізувати друковані каталоги відділу газетних фондів, дослідити проблеми їх підготовки та вказати шляхи їх вирішення у подальшому.

Виданням друкованих каталогів відділ газетних фондів НБУВ займається з 1970-х рр. У 1971 р. вийшов «Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916). Публікація фонду ЦНБ АН УРСР». До нього увійшло 320 назв газет, які виходили на українських землях, що входили до Російської та Австро-Угорської імперій, незалежно від мови видання. Каталог мав довідковий апарат: а) географічний покажчик з хронологічним розташуванням матеріалу; б) покажчик видавничих колективів; в) іменний покажчик.

Бібліографічний опис газет містив такі відомості: заголовок,

підзаголовок (надзаголовок) – в прямих дужках, якщо взято не з першої полоси газети, періодичність зі збереженням формулювання видання (щоденно, 2 рази на тиждень тощо), місце видання, рік видання, редактор / видавець (іноді вказано звання та посаду), таблицю наявності номерів, примітки, додатки, попередня назва, наступна назва, послідовність перейменувань тощо [23].

На нашу думку, каталог дореволюційних газет, що видавалися у період 1822–1916 рр., потребує суттєвого доопрацювання і перевидання. Станом на 1971 рік у каталозі якнайповніше представлено відповідний фонд газет, але після видання цієї праці пройшло декілька звірок зазначеного фонду. Деякі видання, відсутні у каталозі, пізніше докомплектовані відділом, і навпаки, є невеликий відсоток газет, включених до каталогу 1971 р., які нині втрачено. Отже, каталог 1971 р. не розкриває повністю склад фонду. Також за 30 років значно змінилася методика бібліографічного опису. В каталозі використана методика згідно з першими радянськими стандартами каталогізації – ГОСТ 7.1-69 «Описание произведений печати для библиографических и информационных изданий» та ГОСТ 7.2-69 «Описание периодических изданий для каталогов». Ці стандарти були досить спрощеними: не було поділу на області опису, розділові знаки не несли ідентифікуючого навантаження. Вже за 8 років вони застаріли, оскільки ІФЛА було розроблено Міжнародний стандартний бібліографічний опис (ISBD) [24].

1979 р. опубліковано каталог «Газети Радянської України 1917–1920 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)», куди внесено 400 назв газет, у тому числі одноденні й стінні. У випадках зміни газетою назви (зі збереженням наступності нумерації та років видання) – вона розглядалася як одне видання.

Газети, що продовжували виходити, позначалися словом *продовж.* з вказівкою теперішньої назви й джерела, з якого взято відомості.

У додатках до цього каталогу подається топографічний покажчик, де відображено перейменування міст, районів та губерній, список скорочених назв установ, список основних використаних джерел. Цей каталог також вимагає доповнень, адже зі здобуттям Україною незалежності відбулися зміни у складі фонду того періоду (включення до загального фонду газет колишнього фонду спеціального зберігання (газети часів української національно-демократичної революції 1917–1922 рр. та видання української діаспори), з якими раніше можна було працювати лише за спеціальним дозволом, втрата або знаходження окремих газет). «Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916). Публікація фонду ЦНБ АН

УРСР» та «Газети радянської України 1917–1920 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)» мають заголовок «Бібліографічний покажчик», хоча це неправильно з точки зору бібліографії, оскільки описувався лише фонд ВГФ НБУВ і тому обидва видання коректніше називати каталогами.

1981 р. вийшов каталог «Газети Радянської України 1921–1925 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)». До нього включено навіть додатки, що друкувалися на сторінках інших видань (усього – 682 назви), у тому числі й опис газети «Карпатська правда», що виходила на Закарпатті, яке перебувало тоді у складі Чехословаччини. Видання містить географічний покажчик, список скорочень, перелік використаних джерел. 1985 р. опубліковано каталог «Газети Радянської України 1926–1929 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)», що містить 984 назви, включно з газетами Кримської області, яка входила до 1954 р. до Росії, та «Карпатською правдою». Обидва каталоги потребують перевидання з метою включення до них газет колишнього спеціального фонду та з причини переміщення фондів.

1991 р. Інститутом історії АН УРСР та ВГФ НБУВ здійснено спробу видання бібліографічного покажчика «Газеты Советской Украины (1917–1920)». Автори акцентували увагу на тому, що покажчик створювався з метою забезпечення первинною інформацією студентів, дослідників історії революції 1917–1920 рр., громадянської війни, а також тих, кому необхідні дані про всі періодичні видання, що виходили в Україні у перші роки радянської влади, і всіх, хто цікавиться історією преси. Укладачі мали на меті створити покажчик, у якому здійснено спробу бібліографічного опису всіх відомих на той час видань, розкиданих по різних газетних сховищах Радянського Союзу. Це мав бути зведений бібліографічний покажчик. Основною метою роботи над ним було з вичерпно повнотою подати всі видання, що зберігаються в п'яти типах сховищ: партійних та державних архівах, музеях, наукових бібліотеках та Книжковій палаті УРСР імені І. Федорова. Покажчик повинен був містити дані з наукової історичної літератури, бібліографічних довідників «Газеты СССР. 1917–1960» та «Періодичні видання УРСР. Газети 1917–1960», документальних джерел, а також мемуарів колишніх співробітників та редакторів про вихід окремих періодичних друкованих органів, які на час підготовки покажчика не були знайдені. Автори мали на меті охопити газети місцевостей, які входили до складу УРСР до 1991 р., видання, що виходили на українських етнічних територіях протягом 1917–1920 рр.; планувалося навіть внести дані про більшовицькі газети, започатковані ще до революції.

У пунктах бібліографічного запису передбачалося відбити заголовок, (з даними про перейменування газети), підзаголовок (зі змінами, пов'язаними з реорганізацією газети або зміною організації-видавця), місце видання, де відбувалися б зміни місць видання, мова видання (дані про мови, якими виходили газети).

У процесі роботи над покажчиком співробітники Відділу зверталися до організацій, що мали справу зі збереженням газет вказаного періоду та тих, в кого, можливо, є достовірні дані про вихід та функціонування газет 1917–1920 рр. з проханням інформувати про місцезнаходження незнайдених у ВГФ видань. До створення покажчика було залучено доцента Одеського державного університету, канд. іст. наук Т. Н. Попову (преса газетних фондів м. Одеси), Я. О. Васильєву (комсомольсько-молодіжна преса), співробітників ВГФ О. А. Заварзину та О. С. Залізнюк. Допоміжні покажчики склали М. Ф. Дмитрієнко, Л. А. Ковальчук (адреси місць зберігання), О. С. Лук'яничук. Планувалося окремо видати додаток, що містив би довідковий апарат до покажчика і включав:

- 1) місце, час видання та кількість газет, що виходили на Україні 1917–1920 рр.;
- 2) географічний покажчик;
- 3) адреси архівів, музеїв, наукових бібліотек з фондами зберігання газет 1917–1920 рр.;
- 4) список скорочених назв організацій та їх повних найменувань;
- 5) список скорочень, застосованих у довіднику;
- 6) список основних використаних джерел.

Допоміжний апарат давав би можливість досліднику отримати дані про регіони видання газет, кількість їх у певній місцевості певного року, про перейменування населених пунктів та їх сучасну назву й приналежність за адміністративно-територіальним поділом 1991 р. Газети прагнули розташувати за абеткою за першим словом заголовка з посиланням на відповідний номер запису в покажчику. Перелік газет без зазначеного місця видання планували вмістити наприкінці покажчика під рубрикою «Без місця видання», а «Список основних використаних джерел» мав би допомогти досліднику ознайомитися з основними джерелами інформації з історії окремих видань та інформацією щодо їх реорганізації.

Співробітницею Інституту історії АН УРСР М. Ф. Дмитрієнко було проведено величезну роботу з виявлення газет періоду 1917–1920 рр. Нею отримано відповіді на подані запити щодо наявності у фондах таких газет від архівів та музеїв України і навіть від Таганрозького архіву та архіву Ростова-на-Дону. Але задум такого бібліографічного покажчика через

розпад Радянського Союзу та подальші події (обмеженість фінансування, зміни у висвітленні історичного періоду 1917–1922 років в Україні) так і не було реалізовано.

Вважаємо, що необхідно провести додаткові пошуки газет часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР у архівах та музеях України і на основі віднайдених документів та вже підготовлених матеріалів видати покажчик «Газети Української революції 1917–1920 років». Крім того, варто було б видати і покажчик дореволюційних газет, які також зберігаються в багатьох сховищах на території України.

2004 р. вийшов каталог із 2 частин – «Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Він містить 9177 найменувань, у тому числі газети, що виходили українською мовою у Польщі, Чехословаччині та Румунії. Сюди увійшли навіть додатки до газет, які містили постанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б), відповідних органів УРСР, обкомів та райкомів партії та додано географічний покажчик. Але через такий об'єм інформації каталог став громіздким і з довідкового видання перетворився майже на енциклопедичне. Наприклад, на нашу думку, зайвою в ньому є інформація про додатки до газет, в яких публікувалися постанови обкомів та райкомів партії. Такими виданнями читачі цікавляться мало, а якщо їм це буде потрібно – можна знайти необхідну інформацію у відповідних районних чи обласних газетах.

2009 р. вийшов каталог «Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», що містить 2119 назв, в тому числі 184 назви газет українського опору та тих, що видавалися німецькою окупаційною адміністрацією. Каталог має географічний покажчик. Зазначене видання якнайповніше розкриває фонд періоду 1941–1945 рр. і при цьому не перевантажене зайвою інформацією.

Отже, фонди ВГФ досить добре відбиті в друкованих каталогах. Проте, проаналізувавши каталоги відділу, можна дійти висновків:

- 1) всі каталоги відділу, видані до незалежності України, потребують перевидання через зміни у складі фонду;
- 2) в друкованих каталогах відділу поки що не відбито склад українських фондів відділу періоду з 1945 р. до сучасності;
- 3) протягом останніх років не велася робота з опису фондів російських та іноземних газет.

Важливою проблемою у підготовці друкованих каталогів відділу є визначення об'ємів інформації про окрему газету – її повинно бути достатньо для ідентифікації та опису газетного видання, але каталоги не мусять перетворюватися на енциклопедію. Бібліографічні записи, з яких

потім формується каталог відповідного фонду ВГФ, набираються в програмі каталогізації ІРБІС, спеціально адаптованій для опису газет.

Відділ працює над електронними перевиданнями своїх каталогів, створює та публікує на сайті бібліотеки бази даних. Приміром, уже опубліковано базу даних «Газети України 1818–1922 років» [25]. У ній можливий пошук:

- за першою літерою з назви газети. Доступні українська та латинська абетки. Пошук здійснюється шляхом вибору першої літери з назви видання в одному з вікон меню;
- за словом з назви;
- за роком видання.

Пошукові терміни у вікні «Слова з назви» за замовчуванням об'єднуються логічним сполучником «and». Для їх об'єднання логічним сполучником «чи» слід ввести «or» або «+».

Символ \$ дозволяє проводити пошук за коренем слова. Якщо задати, наприклад, термін «віс\$», то буде знайдено документи, що містять терміни «вісник», «вісті» тощо.

Для пошуку слід ввести дані хоча б у одне вікно та натиснути «Знайти».

Триває робота зі створення бази даних українських газет 1923–1929 років.

На сторінці бібліотеки в мережі Інтернет також опубліковано електронні версії каталогів «Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» та «Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» й бібліографічний покажчик «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського на сторінках газет (1918–2008)» [26].

Відділ і далі працює над виданням друкованих наукових каталогів та публікацією їх електронних версій, створенням електронних бібліографічних баз даних. Зокрема, готуються до друку каталоги газет 1935–1940 та 1946–1950 років.

Наявність друкованих та електронних каталогів є одним з основних чинників активного використання газетних фондів.

Список використаних джерел

1. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 2. – 16 арк.
2. Там само, спр. 3. – 10 арк.
3. Там само, спр. 4. – 12 арк.
4. Там само, спр. 5. – 151 арк.
5. Там само, спр. 7. – 1 арк.

6. Там само, спр. 11. – 259 арк.
7. Там само, спр. 13. – 139 арк.
8. Там само, спр. 14. – 180 арк.
9. Дневник библиотеки. Прием книг, журналов, печатной продукции за 1919–1922 гг. – Архів НБУВ, оп. 1, спр. 16. – 78 арк.
10. Отчеты о работе отделов библиотеки за 1921 год. – Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 35. – 10 арк.
Годовой отчет о работе отдела периодики за 1 полугодие 1922 г. – Там само, спр. 52. – 16 арк.
Отчеты о работе отделов Библиотеки за 1923 г. – Там само, спр. 67. – 61 арк.
Отчеты о работе отделов периодики, общего за 1924 г. – Там само, спр. 87. – 29 арк. тощо.
11. Арх. НБУВ, оп.1, спр. 407. – 31 арк.
12. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 444. – 38 арк.
13. Арх. НБУВ, оп.1, спр. 481. – 49 арк.
14. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 508. – 68 арк.
15. Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 539. – 44 арк.
16. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916). Публікація фонду ЦНБ АН УРСР / уклад. : О. М. Пузирьова [та ін.], ред. Т. Ю. Лещенко – К., «Наукова думка», 1971. – 183 с.
17. Газети радянської України 1917–1920 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) : бібліографічний покажчик / уклад. : Л. В. Пахуча (керівник роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра. – К., «Наукова думка», 1979. – 111 с.
18. Газети радянської України 1921–1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР) : каталог / уклад. : Л. В. Пахуча (керівник роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра, наук. ред. д-р. філол. наук, проф. В. А. Рубан. – К., «Наукова думка», 1981. – 229 с.
19. Газети Радянської України 1926–1929 рр. у фондах ЦНБ АН УРСР : каталог / уклад. : Л. В. Пахуча (керівник роботи), О. С. Лук'янчук, І. В. Сіра, наук. ред. : д-р. філол. наук, проф. В. А. Рубан. – К., Наукова думка, 1985. – 305 с.
20. Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. У 2 ч. / НАН України. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; авт.-уклад. : Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, О. С. Лук'янчук ; ред. кол. : О. С. Онищенко (голова) [та ін.] – К., НБУВ 2004. – Ч. 1. – 853 с. Ч. 2. – 986 с.
21. Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кат. / авт.-уклад. : Н. Ф. Самохіна (кер.), Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, О. С. Лук'янчук ; ред.-бібліографи : Н. Ф. Криворучко, О. С. Лук'янчук ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, ред. кол. О. С. Онищенко (голова) [та ін.] – К., НБУВ, 2009. – 504 с.
22. Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1964–1991. – К., НБУВ, 2008. – 373 с.

23. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916). Публікація фонду ЦНБ АН УРСР. – К., 1971. – С. 10–12.

24. Пленарное заседание. Лобанова Э. Ш. Государственные стандарты по библиографическому описанию [Электронный ресурс] / Э. Ш. Лобанова. – Государственная публичная научно-техническая библиотека России, Москва, Россия. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/2004/doc/63.pdf>. Мова : російська. Заголовок з екрану.

25. Пошук у базі даних «Газети України» (2 тис. записів про видання 1818–1922 років) [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/divisions/vgf/db/gzu.html>. Мова : українська. Заголовок з екрану.

26. Каталоги спеціалізованих фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/spec_fond/cat.html#14. Мова : українська. Заголовок з екрану.